
POST-MODERN EDEBİYATIN KARARSIZ RENGİ: GELENEK

Fatih ARSLAN*

ÖZET

İnsana dair bütün kavramları ve algıları değiştiren post-modernizm, edebiyata da farklılıklar getirmiştir. Bu değişimin ne kadarı gelenekle bağlantılıdır? Aslında post-modernin ne olduğunu anlamak, onun gelenekle bağlantısını daha net ortaya çıkaracaktır. Bir moda mı yoksa ritüel mi? Kısaca bunu aktarmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Post-Modern, Gelenek, Edebiyat, Muhafazakâr

Yirminci yüzyılın değişen, değiştiği oranda da anlamsızlaşan ve adına post-modern denilen düşünce, yaşama biçimi insana dair hemen her alanı keşmekeş kimliğiyle etkilemiştir. Kendi adını dahi net bir şekilde ortaya koy(a)madan cesur hamlelere girişmesi, yine bu asrın akıncı öncü birliklerinden, uç beylerinden aldığı verilerin bir sonucudur. İletişim, küreselleşme... gibi yeryüzü cennetini küçülten, insanı esirleştiren kavramlar aynı oranda post-modern için geniş, sanal bir dünya oluşturmuştur.

Edebiyatın da bu yapılanmadan etkilendiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Ancak temelde bilinçsizce, biraz modaya kaçan, nostaljik bir şarkı ruhunda özlemle karışık bir etkilenmedir bu. Selim İleri'den Ahmet Altan'a, Latife

---

* Yard. Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
farслан@firat.edu.tr

Tekin'den Elif Şafak'a kadar son dönem Türk yazarlarının çoğunda bu etkilenmeyi görebiliriz. Eser adlarında, bölüm başlıklarında yer alan epigram ifadelerde, kahramanların tipselleşmesinde hep aynı anlayışın etkileri vardır. Ancak öncelikle post-modernin genel çizgisini tespit edip, sonrasında gelenekle bağintısına değinmek daha fonksiyonel bir yaklaşım olacaktır.

Nedir post-modern olan veya daha doğru bir açılımla olmayanın farkı nedir? Sadece ideale uymayan "*farkında olmadan bastırduğumuz niteliklerin gölge arketipi*" (Gökeri 1979: 19) midir?

Kendi varlığına burulan bu *düşünce anaforu*, içinde bulunduğumuz asrın yapılanmasında en etkin kavramlardan birisidir. Hala çerçevesi, amacı, yapısı ve kuralları tartışılmakta; hatta bir kural olup olmadığı bile düşün dünyasının anlam evrenini umarsızca bulandırmaktadır. Bizim yapmaya çalışacağımız bu kavramın temel ölçütlerini ortaya koyarak daha çok post-modernin ne olmadığından hareketle, neyi kapsadığını belirlemektir.

Öncelikle terim genel bir reddediş mantığıyla, her anlamdaki düşüncenin kendi döngüsüne kapanmasıyla, siyasal, sosyal, ideolojik, bildirişsel yapılanma/çözümlerle, medyatik gelişimlerle paralel bir yapı arz eder. Onu salt "*...yazınsal ve kültürel hiyerarşilerle olduğu kadar siyasal ve törel değer yargılarını zaafa uğratan ve belli ölçüde geçersizleştiren*" (Oktay 2004: 12) bir söylem/eylem olarak tanımlamak pek de nesnel bir değerlendirme ol(a)maz.

Kavram, sadece dil↔anlam↔şekil↔düşünce boyutunda gerçekleşen bir "*yapı bozumu*"ndan ibaret değildir. Çünkü her bozum alternatif bir yapının varlığını zorunlu kılar. İkame edemediğiniz değerler, boyutsuzlukta kendini yok eder. Bir yönüyle insanın itirafına zemin hazırlar. Etik, tinsel değerler dünyasında sıkışan, yalnızlaşan, kaos ortamını salt aklın melekeleleriyle düzenlemeye, çözümlenmeye çalışan insanın, belki bir anlamda bilincini boşaltma, âmiyane tabirle kuma, çabasıdır.

Kuralsızlığın genel kabul görür niteliğinden çok, her anlam(a)daki metne dair kurgunun kendini rahatlatmaya çalıştığı bir farkındalıkları olmayan bir *akış, geçiş analojisidir*. Farkındalıkları neden olsun ki?.. Çünkü aslına bakılırsa "*İnsanlığın bugüne dek önemle düşünüp durduğu şeyler gerçek bile değildir, kuruntudur yalnızca... Küçük şeyler, yani hayatın temel konularını küçümsemeyi öğretmekle, en zararlı insanları büyük insan saymakla, yurt yönetiminin, toplum düzeninin, eğitimin tüm sorunlarını ta köklerine dek bozdular.*" (Nietzsche 1993: 53) Her bozulma yeni kavramların çıkışı için tetiklemedir genelde. Modernizmin dayattığı çözücü akıl modeli, kendini imha etti.

Geleneklere, bizcil değerlere, dine yeniden bir dönüş müydü acaba? Sonunda 'O Gün(?)'e kadar insanlığın yaşama alanlarını daraltan her türden

yapılanma, “*sanal bir ihtilal*”le neticelendi. Kendine mimariden, görsel sanatlara, edebiyata kadar pek çok alanda yer edindi.

Temelde öncelikle var olanı, klasiği, geleneği ve ona dair yapılanma biçimlerini yıkararak moral dünyasından dışladı. Özellikle edebiyatta kendine kimlik olarak “*eleştirel ve muhalif*” (Goldman 1968: 379) bir yapıyı seçti. Okuyucusunu bu tarzıyla karşıladı veya yapıtında boşluklar bırakıp onun tamamlamasına, bir şeyler vermesine, söylemesine fırsat tanıdı. Kısaca söylemek gerekirse “*Her sözdizimsel birim bir yandan yazar tarafından önceden belirlenmiş ‘görüşleri’, öte yandan da belli bir ‘beklenti’yi içeren boş alanları kapsar.*” (Sayın 1996: 32) Anlatı okuyucu ile yazarın hem beklentileri, hem söyle(yeme)diklerinin keşişim noktasındadır.

Post-modernizm teriminin ilk kullanılışı 1926 yılından öncelere dayanmaktadır. Terim 1870’li yıllarda Britanyalı sanatçı John Watkins Chapman, 1917 yılında ise Rudolf Panwitz tarafından kullanılmıştır. Ancak bu terimsel kullanımlar kavramın bugünkü anlam çevreninden oldukça uzaktır.

‘Post’ların başlaması ise aydınlanma çağının devamında görülen iki alandaki kavramsal değişim, gelişmelerle, ‘Post-Empresyonizm’ ve ‘Post-Endüstriyel’ ile gerçekleşebilmiştir. 1960 sonrası ise yaşanan kelimenin tam anlamıyla, bir “post” çılgınlığıdır. İnsanın algılama dünyasını oluşturan hemen her sahada, müzik, resim, edebiyat... pıtrak gibi çoğalmış; tartışılmaz zannedilen birçok öğretiyi ve kurguyu tepe taklak etmekle başlayıp, kendi varlığını, ezdiği kavramlarla şişirip bir parazit edasıyla arz-ı endam eylemiştir.

Kimliğini dahi net olarak tanımlayamazken başka alanların sınırlarını kaldıran, dumura uğratan biraz militanik, biraz hercaî bir Donkişot olmayı tercih etmiş; daha doğrusu anti kategorik yapısını böyle adlandırmıştır. Bugün ise sanatsal anlamda dünyadaki akademisyenlerin büyük bir kısmı yanlış/dar, taraflı/tarafsız bir anlam(landırma)ayla, post-modernizmi, sadece “*olumsuz diyalektik*” ve “*yapı bozumundan*” ibaret görmektedir. Doğaldır ki bu yargılar da post-modernizmin değerler dünyasının faklı aynalardaki yansımalarından öteye bir şey ifade etmez.

Öncelikle terimi anlaşılır kılmak için bir ön ek olan ‘Post’ kelimesinin doğru açıklanması gerekir. Bu kelime nasıl bir kullanım sağlamakta; modernizme ne gibi anlamlar yüklemekte ya da modern öğretilerden fonksiyonel boyutta ne gibi anlamlar çıkarmaktadır? Diğer bir deyişle, post-modernizmin bir sonucu mu, devamı mı, gelişmiş ya da değişmiş hali mi yoksa reddi midir?.. Buna benzer sorular çoğullanabilir. Aslında yapmaya çalıştığımız hem kavramın anlam boyutlanmalarını netleştirmek hem de

varlık alanını olabildiğince daraltarak ve eldeki kanıtlardan da hareketle bu afacan düşünceyi mümkün olduğunca hareketsiz bırakıp köşeye sıkıştırma-
dır. Çünkü zaman, post-modernizmin ifade çevreniyle paralel çalışmak-
tadır.

Post-modern düşünce, tek bir renkten ibaret değildir. Yani kendi sanal dünyasını anlaşılır kılmaya dair bir manifestosu, dayandığı temel bir düşünce platformu yoktur. Bununla birlikte bir ideoloji veya öğretisi grubuna da dahil edilemez. Belki olsa olsa modernizmin çirkinlik ve yanlışlıklarından kurtulmak, kapitalin/sömürünün insan ruhunu daraltan dünyasından bir çıkış yolu bulmak adına uçsuz bucaksız tüketim denizinde sakin/ilımlı bir sığınak, varış noktası belirsiz bir yol olabilir. Ya da belki yeni bir ufuk arayışı. İnsanı maddeye bağ(ım)lı kılan her şeye son; tekelciliğe, sömürgeye, ateizme, bilimsel gerçeğe son! Benzer şekilde yüksek sesle yapılamaya çalışılan aslında her boyutta ama kendince/tafaflı "sessiz bir ihtilal"dir. Büyük kapılar açma veya kapama peşinde olmayan ancak kendisiyle kavgalı bütün düşünlerin, yapıların içinde; fakat onlardan uzak, ruha, geleneğe ve dine yeniden dönüş adına yapılmış sessiz bir ihtilal...

Bir ölçüde de modernizmin dünyasında unutulmuş, ihmal edilen aklın ve mantığın baskın nitelikleriyle ikincilleştirilen maddeye karşı, insanın ve insancıl olanın yeniden hatırlanma çabasıdır. İnsan merkezli iyiye, doğruya ve güzele doğru bir kayış; yani tek doğru yerine herkesin doğrusu, aklın yanında, ruh ve geleneksel değerlerin yeniden hatırlanışıdır. Yok sayılan ruha ve en yüce eylemi inanış/dine hakkını yeniden verme hareketidir.

Daha doğru bir söylemle küresellik sıfatı altında, ki sıfatlar her zaman sınırlayıcı ifadelerdir, insanı sadece "dünya insanı" olarak ortak yargılarla kimliksizleştiren yapıya dair alternatif bir çeşni/renklilik sunma gayretidir. Onu tek kimlik, tek fonksiyonel yapıdan çekip kendi kültürel kimliği altında yeniden onu ruh dünyasının geleneksel duyurgalarına yöneltmektir. Belirsiz kurallarla oluşturulmaya çalışılan renkli bir mozaiktir. Yalnız mozaik de renk ilgisi olmayan, uyumsuz, farklı şekillerde küçük taşlardan rahatlıkla oluşturulabilir.

Kavramın tanımlamaları bu şekilde sayfalarca sürdürülebilir. Bu anlamlandırmalar hem post-modernin düşünsel alanıdır, hem değildir. Zaten altmışın üstünde yapılan bu *uçuk yaşam ve anlam(landırma) ve yorumlama biçemi*, bu yoğun ilgiye rağmen bütün arsızlığıyla, müphemlikle-riyle insan beyninin sınırlarını zorlamaya, zamanın devingen dünyasında yeni yeni boyutlar kazanmaya devam etmektedir.

Buradan çıkarılacak önemli nokta post-modernizmin kendi anlamına karşı direndiği, hatta anlamını, edebî anlatımlarda da sıkça gördüğümüz üzere, ısrarla gizlediğidir. Sırlarını kendi *müphemliği* içerisinde gizleyerek varlığını daha ilginç kılmaya çalışan, gölgesi düşmeyen ritüel bir *anka kuşu*-dur. Sonsuz hareket alanında sözcüklerin dünyasını mitik, arketipsel söylemlerle zenginleştirme, geleneksel anlatıları eserin bünyesine yerleştirme ve ondan bütün insanlığın ortak duyularına seslenebilme yeti-sini kendisinde görmektedir. Özetle geleneği kendi çıkarları doğrultusunda, biraz da moda düşüncesiyle harca-yabilmektedir.

"Modern" tarihsel boyutuyla kendisinden hemen önce gelenle her zaman savaş içinde olmuştur. Bu anlamda modern her zaman doğal bir yönlendirmeyle aslında "post" bir şeydir. Dolayısıyla post-modernin sözcük anlamı; "tam şimdiden sonra gelen" demek biçiminde tanımlansa pek de yanlış olmaz. Modernizm, zaman içerisinde çeşitli aşamalardan geçmiş, kendi öğretisine dair çeşitli kurallar koymuştur. 'Post'luk her ne kadar modernizmi reddetme anlamında düşünülmüyorsa da, alt birim değerlendirme-lerinde bu şekilde olmadığını net olarak görebiliyoruz.

Yukarıdaki savımızı ispatlama adına modernizmin gelişim aşamalarına kısaca bakmamız yeterli olacaktır. Temelde modernizmin değişim/gelişim süreci üç ana bağlamda, üç kategoriden, üç düşün tünelinden oluşmaktadır. Bunlar aynı zamanda kendi içinde hiyerarşik bir yapılanmayla modern kavramının da kendini yenileme çabasının somut göstergeleridir: "Bunlardan ilki gerçek olanın anlatılabilme krizidir (Kübizm, Dadaizm...). İkincisi sunulamayanın sunulabilme adına soyutlanma çabasıdır (Ekspresyonizm...). Üçüncüsü de sunuş mantığını reddedilmesiyle ortaya çıkan estetik olandan kaçıştır (Kavramsalılık)." (Appignanesi vd. 1996: 45)

Bu temel sunular ve teorik kuramlar, modernizmin esaslarını oluşturmakta aynı zamanda da post-modernizmin neleri reddederek kendi yapılanmasını tamamladığını genel bir yapılanmayla açıklamaya çalışmaktadır.

Dikkat çeken en önemli nokta yukarıdaki kuramların temelde "insana dairliği" fazla önemsemeyip insanın kendi boyutundan, yapısından, yaşama alanından tamamen uzaklaştıran bir yapı sergilemesidir. Teorik kuramlarda temel dayanak, genelde bir kapalılık ya da kuralsızlığın kayıtsız şartsız egemenliğidir. Çünkü kuramlar kapalı olduğu oranda gizil göndermeleri hakkında yapılan yorumlar onun kimliğini belirler; bu dairesel ve helezonik yayılım yeni, farklı boyutların ortaya çıkmasına da bir neden teşkil eder.

Reddiyeler kurgusal alanların yanında dilsel kısımlarda da olmuştur. Özellikle Saussure'e göre, "...dilsel anlamların bütün dizisi mümkün seslerin çok

küçük bir dizisinden türer." (Eagleton 1990: 149) şeklindeki dilsel bakış açısı, "anlam"ı radikal bazda değiştirmiş, kendisi anlamsız olan, bir temsil sisteminin ürünüdür anlamına kayarak "post"un dilsel değişimlerine zemin hazırlamıştır. Dil adeta zorlanarak, belli kalıplar içinde *müphemleştirilerek, çeşitli sapmalarla* ulaşılması zor anlam yükleriyle boyutlandırılmaya çalışılmıştır. Bunu son dönem romancılarının eski, Osmanlıca ibare ve ifadelerle karşı yakın ilgisiyle rahatlıkla örnekleyebiliriz. Ama aslolan bu ilginin moda uğruna olup olmadığıdır.

Modernliği benimseyen Batı, öncelikle düşünsel boyutta Tanrı'yı yeryüzünden kovmakla işe başlar. Artık hâkimiyet Tanrı'dan insana, dinden ideolojiye geçmiştir. Tarihe ve tarihsel olaylara belli kalıplaşmış gözlerle bakmak, uygarlığı yeniden tanımlama ve konumlandırma girişimlerinin sıradan aracı olmuştur. Modern Batı, yeryüzünde var olan kültürleri ve belirleyicisi/yaşatıcısı olan toplumları, bir sınıflama önyargısıyla, merkez/çevre, üstünlük/düşkünlük, gelişmişlik/az gelişmişlik gibi farklı/sübjektif sınıfsal kategorilere ayırmayı temel felsefe olarak algılamış, uygulamıştır. Dualite Batı'nın toplum yapısında temel esinlenme olarak varlığını göstermektedir. Bu yönüyle de uygarlık/modern sınırlayıcı, sınırlandırıcı, kolonileştiricidir. Hatta insanın ruh kökenlerini yok etme pahasına da olsa boyutsuzlaştırıcıdır. Üç "b" bağlanım, bağluluk, bağlam zemininde kendi dayatılarını oluşturur. Bağlanım maddeye, nesneye, medyaya, tüketime kısaca uçarı bir afyon tadında sıradanlaş(tır)maya dairdir.

Durkheim, Simmel ve Parsons gibi sosyologlara göre modernlik; gerçekçi anlamında; *"Farklılaşmanın, uzmanlaşmanın, bireyselleşmenin, karmaşıklığın, sözleşmeye dayalı ilişkilerin, bilimsel bilginin ve teknolojinin başat olduğu bir yaşam şeklidir."* (Kızılcılık 1994: 87) Diğer bir deyişle aklı, bütün kaynakların, inanışların ve sezgilerin üstünde belirleyici, anlamlayıcı, ispatlayıcı tek yaşam gücü olarak kendi kavramlar dünyasında öncül kılan bir düşünce şeklidir.

Bu sebeptendir ki yüzyılın başlarında hemen hemen tüm sanat dallarında karşımıza çıkan romantizm, sembolizm, sürrealizm gibi sanat/edebiyat akımları; soyut, absürt, protest bir anlayışla ortaya çıkmış; izlenimci, dışavurumcu, kübist, fütürist, dadaist ve kavramsalci gibi akımlar en genel anlamda modernin bir başkaldırısı ve özgürleşme girişimi biçiminde değerlendirilmiştir.

Kendi söylemiyle *"Batı, endüstri toplumunun sonuna (End of Industrial Society) geldiği gibi, tarihin sonuna (End of History-Fukuyama) ve sosyalin sonuna (End of Social) geldiğini..."* (Appignanesi vd. 1996: 76) anlamış, bu doğal süreç

ailenin ve genel anlamda toplumun da sonu demek olduğu için, bir art zamanlama uğraşısı ile aile kurumu tekrar diriltilmeye çalışılmış, çalışılmaktadır. Bir anlamda Batı'nın kendi çöküşü için oluşturduğu farklı kaynakları reddederek dini, tarihi, kültürü kendine esas alan yeni bir yaşama biçimidir post-modernizm. Dıştan içe, akıldan ruha, maddeden anlama doğru bütün duyularını oksijenin en yoğun damıtımlarıyla yaşamsal dünyasına aktaran bir değişimdir.

Modernizm genel bir kopma hadisesi değildir; asıl kopma modernizmin kendi bünyesinde; geleneksel dünyadan, mitten, mitolojiden, felsefeden, moral değerlerinden kopma... Bu açıdan post-modernizm en basit tanımıyla, belki bir geriye dönüş, geriye doğru sarma olayı, daha önce de söylediğimiz gibi nostaljik bir günah çıkarmadır. O kadar!..

Bilimsel yenilenmeler ve gelişmeler önce gerçeğin reddiyle başlamıştır. Paul Cézanne gerçekliği bütünüyle reddetmemekle birlikte, onu gözden geçirerek, "şeyleri algılayışımızın kesinsizlik içerdığı" temel öğretisinden yola çıkıp temsil ile anlamlandırma arasında şu neticeye varır: "Temsil, görme ile görülen nesne arasındaki karşılıklı ilişkisinin doğurduğu etkiden, görülen şeydeki kuşku olasılıkları ve görüş açısındaki değişikliklerden de sorumlu olmalıydı." (Appignanesi vd. 1996: 14)

Gerçeğin reddi bir anlamda "insanî öz"ün yeniden ön koşut olmasını sağladı. Ve modern dünya; kaybolan insan, aile ve toplumu yeniden düzenlemek için aklın reddettiği moral, etik, geleneksel değerlere yönelerek kuşatılmış varlığını yoğun bakımdan çıkardı. Post-modernizm de bu nekâhet döneminin ilk aşamasıdır. Yeni yüzyıl mutlaka yeni değerleri kabullenirken, eskileri de yok sayacak ya da yeniden anlamlandıracaktır. Geleneğin adı kon(a)mayan ortak tinsel ritmi insan yaşadıkça kıymet-lenecektir. Ve zaman yaşa(n)mışlıklara, geleneğin ruh dünyasını tekrar en dingin biçimiyle tattıracaktır.

KAYNAKLAR

Appignanesi Richard – Garratt Chris (1996), *Yeni Başlayanlar İçin Post-modernizm*, (Çev. Doğan Şahiner), İstanbul, Ad Yayınları.

Eagleton Terry (1990), *Edebiyat Kuramı*, (Çev. Esen Tarım), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

- Goldman L., "Roman Sosyolojisinin Sorunlarına Giriş", (Çev. F. Edgü), Yeni Dergi, Mayıs 1968.
- Gökeri A.İ. (1979), Arketiplere Dayanan Yeni Bir İnceleme Yönteminin Tanıtılarak İngiliz ve Türk Edebiyatında Bazı Romans ve Epik Niteliğinde Yapıtlara Uygulanması, Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- Kızılçelik Sezgin, "Post-modernizm:'Modernlik Projesine' Bir Başkaldırı", Türkiye Günlüğü, S.30, Eylül-Ekim 1994, s.87
- Nietzsche F. (1993), *Ecce Homo-Kişi Nasıl Kendisi Olur*, (Çev. C. Alkar), İstanbul, Dost Yayınları
- Oktay Ahmet (2004), *Şeytan, Melek, Soyтары – Selim İleri'nin Romancılığı ve Romanları*, İstanbul, Doğan Kitap.
- Sayın Şara (1999), *Metinlerle Söyleşi*, İstanbul, Multilingual Yayınları.